

Borromeové původně pocházeli z toskánské-
ho San Miniata, města, které složilo hold
římskému císaři Karlu IV. už při jeho italské
cestě v roce 1355. Tuto dějinnou událost nepřipo-
mínáme jen tak. Jako první příslušník rodu, jehož
jméno se odvozuje z „Buon Romei“, tj. „z Ří-
ma pocházející“, se do historie výrazněji zapsal
Filippo, který se v roce 1367 postavil s podporou
císaře Karla a také jiného významného středově-
kého italského rodu Viscontiů do čela ghibellin-
ského povstání proti guelfské Florencii. Povstání
skončilo neúspěchem, Filippo byl v roce 1370
popraven, ale jeho pět nezletilých synů dostalo
milost a mohlo se svou matkou, ba i s rodinným
majetkem, odejít do Milána. Tři z bratrů se tam
vrhli do finančního podnikání, založili úspěšnou
banku, stali se milánskými občany, a protože
štědře finančně podporovali prvního milánského

vévodu Giana Galeazza Viscontiho (další „česká“
stopa v příběhu – milánským vévodou ho jme-
noval coby římský král v roce 1395 Václav IV.),
získávali v Miláně stále silnější vliv. Filippův syn
Giovanni I. neměl potomky, zato ale k sobě vzal
svou sestru Margheritu, vdovu po Giacomu Vitali-
anim, vyslanci Padovy v Benátkách, a jejího syna
Vitaliana. Postupně začal synovce zapojovat do
svých obchodů a v roce 1406 ho adoptoval s pod-
mínkou, že přestane používat příjmení po otci
a začne užívat rodové jméno své matky a strýce.
A tak se v Miláně zrodil Vitaliano I. Borromeo,
jehož můžeme označit za skutečného zaklada-
tele dodnes existujícího rodu. Od roku 1418 byl
pokladníkem třetího a posledního milánského

vévody z rodu Viscontiů, Filippa Marii, od něhož
za své služby získal řadu lén a privilegií, která
položila základ k obrovskému rodovému majetku.
Byla mezi nimi i Arona na břehu Lago Maggiore,
k níž mu byl posléze udělen také hraběcí titul.

Rocca d'Angera

Poslední vévoda Visconti zemřel v roce 1447, ale
vzestup Borromeů to nezastavilo. V lednu 1449
koupil Vitaliano I. od tzv. ambrosiánské repub-
liky, která v Miláně fungovala tři roky, Angeru
i s viscontiovským hradem, a ovládl tak celý
jih jezera Maggiore. I když už v říjnu téhož ro-
ku právě na hradě v Angeře zemřel, jeho jediný
syn Filippo I. Borromeo kráčel v jeho stopách.
Úspěšně navázal na jednání, která Vitaliano I.
začal s budoucím novým milánským vévodou,
Francescem Sforzou. Podle tradice to bylo právě

na borromeovském hradě v Peschieře, kde jako
Filippův host přijal Francesco Sforza počátkem
roku 1450 delegaci z jím obléhaného Milána, která
přišla s kapitulací města a nabídkou vévodského
stolce. A tak sláva Borromeů stoupala a majetek
se zvětšoval, ale to je už další příběh, ke kterému
se vrátíme na jiných místech. Teď nás bude zajímat
nejstarší z přístupných borromeovských památek
– Rocca d'Angera neboli hrad v Angeře.

Zatímco pevnost v Aroně nechal kompletně
strhnout Napoleon Bonaparte po svém vítězství
nad Rakušany v bitvě u Marenga (14. 6. 1800), ta
angerská se stále hrdě tyčí na vápencové skále
nad pětitisícovým městečkem, které podle legendy
založil jako Anglerii už Anglio, společník Aeneův

▼ *Cestou ke kolosální soše sv. Karla Boromejského
v Aroně se otevírá krásný pohled na hrad Rocca
d'Angera na protilehlém břehu jezera Maggiore*

Hrad a kolos

Při toulkách kolem druhého největšího italského jezera Maggiore se na nejrůznějších místech stále znovu setkáváme s připomínkami slavného šlechtického rodu Borromeo. Není divu, vždyť od 14. do 17. stol. vytvořili Borromeové v této oblasti téměř nezávislý stát v rámci Milánského vévodství. Na jihu jezera, v jeho nejužším místě, leží proti sobě obce Angera a Arona. V první jmenované na východním lombardském břehu stojí hrad, který je nejstarší z velkých stavebních památek spojených s tímto rodem, druhá na západním břehu piemontském zase připomíná nejslavnějšího Borromea vůbec.

na útěku z Tróje. Ve svém celku představuje vzácnou ukázkou kompletně dochované opevněné středověké stavby. Hrad má pět částí, tři křídla a dvě věže, seskupené kolem lichoběžníkovitého nádvoří, které vznikaly postupně zhruba v rozmezí let 1100–1500 s některými pozdějšími úpravami. Nejstarší, už z 12. stol., je hlavní věž neboli Castellana se zdmi až 1,7 m tlustými. Tento původní donjon dnes stojí v rohu mezi severním křídlem Della Scala neboli scaligerským z 1. pol. 13. stol. a západním křídlem viscontiovským z konce 13. stol., které na druhém konci uzavírá věž Giovanniho Viscontiho z poloviny 14. stol. Nejmladší je jižní křídlo borromeovské, které vzniklo až poté, co Borromeové hrad v roce 1449 koupili.

Na hradě čekají na návštěvníky čtyři různé expozice. Všechny se prohlízejí individuálně, v libovolném pořadí a tempu. Historické interiéry jsou rozmístěny ve viscontiovském a borromeovském křídle a ve věži Giovanniho Viscontiho. Nejcenějším prostorem, který nadchne každého milovníka výtvarného umění, je Sala di Giustizia neboli síň Spravedlnosti ve viscontiovském křídle.

▼ *Síň Spravedlnosti s cennými freskami z poslední čtvrtiny 13. stol.*

▼ *Hrad v Angere je zejména v květnu a červnu oblíbeným cílem školních výletů. Malí návštěvníci absolvují zábavnou prohlídku ve středověkých kostýmech*

▼ *Trojhlavý muž je jednou z fantaskních postav, které oživují výzdobu síně Spravedlnosti*

Rozlehlý sál s křížovou klenbou zdobí pečlivě zrestaurované fresky. Už jen geometrické vzory na stropě budí úžas, ale co teprve stěny s cyklem fresek zachycujících významné činy milánského arcibiskupa Ottona Viscontiho, za něhož celé křídlo vzniklo. Fresky vytvořil zřejmě krátce po bitvě u Desia (21. 1. 1277), v níž Ottone zvítězil nad konkurenčním rodem Torrianiů, neznámý mistr, později právě podle nich nazývaný Maestro di Angera. Pro severní Itálii přelomu 13. a 14. stol. měl neobvyklé barevné nápady, ale i styl vyprávění – jednotlivé historické události dával do souvislosti s konstelací planet a zvěrokruhu v příslušné době. A tak nad výjevem, v němž bere Ottone do zajetí Napa Torrianiho, vidíme Saturna na trůnu mezi znameními Vodnáře a Kozoroha, zatímco návrat Ottona do Milána, odkud byl dříve vyhnán, doprovázejí Slunce a Měsíc na triumfálních vozech mezi znameními Lva a Raka. A nezapomeňte si také prohlédnout různé fantaskní či pohádkové postavy ve cviklech, pohled na trojhlavého muže nebo nahou postavu podobnou lidské, která má předlouhé

špičaté uši a v náručí drží rybu nápadně podobnou štice je velmi osvěžující.

V borromeovském křídle je nejzajímavější Sala delle Cerimonie, Velký salon, v němž jsou umístěny fragmenty fresek z borromeovského paláce v Miláně, který byl z velké části zničen při bombardování města v roce 1943. Zachráněné části sejmuté záhy po válce představují jedny z nejvýznamnějších ukázek pozdně gotického sekulárního malířství v Lombardii. Za pozornost však stojí i další interiéry jako sál Borromeovské slávy ve Viscontiho věži s dvěma velkými plátny

připisovanými milánskému malíři 2. pol. 17. stol. Filippu Abbatimu, ale také s geometrickými freskami na stěnách, jež pocházejí už z 1. pol. 15. stol. a téměř neporušené se dochovaly hlavně díky tomu, že v 17. stol. byly zabíleny.

Více než deset místností v borromeovském a viscontiovském křídle patří Muzeu panenek a hraček, které nadchne nejen děti. V roce 1988 ho založila princezna Bona Borromeo Arese a po 30 letech patří k nejznámějším a také nejvýznamnějším sbírkám svého druhu v Evropě. Více než 1300 exponátů od 18. stol. do současnosti je vystavováno v chronologickém a regionálním uspořádání. Najdeme tu panenky dřevěné, voskové, porcelánové, keramické, z papírmaše i různých tkanin, ale také kompletně zařízené domy pro panenky, miniaturní kuchyně či obchody s veškerým vybavením. Prohlédnout si můžeme královnu Viktorii v den její korunovace, panenku s podobou slavné americké dětské herečky (a po několika desetiletích velvyslankyně v Československu) Shirley Temple, ale také asijské panenky, koně ze starého francouzského kolotoče i mechanické hračky mimořádně oblíbené na přelomu 19. a 20. stol. Většina položek rozsáhlé sbírky byla objevena ve starožitnictvích především ve Francii, Anglii, Německu a Itálii.

Nejnovejším přírůstkem mezi expozicemi je křídlo Della Scala. V letech 2015–2017 prošlo rozsáhlou rekonstrukcí, která zachovala jeho vnější vzhled po úpravách z 2. pol. 14. stol., ale uvnitř vytvořila nové prostory, jež slouží k pořádání

krátkodobých výstav současného umění. Kulisu jim na mnoha místech vytvářejí nevelké fragmenty původních fresek, které byly pochopitelně zachovány rovněž. Kromě ornamentálních motivů se na nich objevují také znaky Viscontiů (had s dítětem v tlamě) a Scaligerů (žebřík) – právě podle scaligerského znaku dostalo celé hradní křídlo své označení. Vysvětlení přítomnosti obou těchto erbů na stěnách komnat je snadné – přestavbu této části hradu prováděl Bernabò Visconti, který měl za manželku Beatrici Reginu della Scala.

Od roku 2009 je přístupná čtvrtá expozice, tentokrát venkovní. Na základě pečlivého studia dobové ikonografie a dochovaných textů byla u hradu založena kolem někdejší kaple na ploše asi 2000 m² středověká zahrada rozdělená do čtyř částí – zatímco zeleninová a bylinková zahrada měly stejně jako háj především užitkovou funkci, zahrada Princů představuje prostor vyhrazený rodině hradního pána a jeho hostům, místo konverzace a společenských styků.

Kolos aronský

V Aroně sice už pevnost nestojí, přesto se vyplatí do města zajet. Z Angery je to nejrychlejší loď, přímo přes jezero, za čtvrt hodinky jste na místě. Když totiž ještě aronský hrad existoval, narodil se v něm 2. října 1538 Gibertovi II. Borromeovi a Margheritě de' Medici syn Carlo, nejslavnější Borromeo vůbec, muž, kterého celý svět zná dodnes jako sv. Karla Boromejského. Arona je s ním spojena nejen jako jeho rodiště, ale také jako místo, kde těsně před smrtí sloužil coby arcibiskup milánský svou poslední mši. A tak není divu, že právě na okraji Arony, asi 2 km od lodního přístaviště, vznikl podivuhodný památník slavného rodáka. Stojí tu jeho kolosální socha, která je

- ▼ *Velký salon v borromeovském křídle*
- ▼ *Panenka v podobě britské královny Viktorie v den její korunovace*
- ▼ *Na nástropní fresce v kostele sv. Karla zobrazil malíř Cristoforo Giussani z Angery Karla Boromejského s jeho pomyslnými předchůdci sv. Ambrožem a sv. Simplicianem*
- ▼ *Kostel sv. Karla je jediným významným pozůstatkem původního velkolepého projektu Svaté hory (Sacro Monte)*

dotatá, má kostru z kamenů, cihel a železa, měděný vnější plášť a umožňuje návštěvníkům vystoupit až do hlavy světce. Malý park kolem ní je upraven jako botanická zahrada, v níž jsou ale rovněž instalovány panely s informacemi o životě Karla Boromejského, další informace přináší protilehlý kostel sv. Karla. A tak si to shrňme.

Karel vystudoval církevní a světské právo na univerzitě v Pavii, kde byl v roce 1559 jmenován doktorem. Na sklonku téhož roku se jeho strýc z matčiny strany, Giovanni Angelo Medici, stal papežem Piem IV. Záhy na to povolal synovce k sobě do Říma, jmenoval ho kardinálem a přijal do služeb římské kurie. Jako papežský sekretář se výrazně angažoval v ukončení tridentského

koncilu, po jeho konci obdržel biskupské svěcení a papež ho jmenoval arcibiskupem milánským. V roce 1565 přijel Karel do své diecéze a ujal se její správy spojené s hlubokou reformou a četnými pastoračními cestami. Část rozsáhlého jmění, kterým Karel disponoval, věnoval na charitativní účely, sám osvědčil svou lásku k bližním nejvíce během morové epidemie v Miláně roku 1576, kdy ve městě zůstal jako jediná autorita, zatímco jeho tehdejší španělsští správci ze strachu před morem uprchli. Když Karel v listopadu 1584 v pouhých 46 letech zemřel, měl už mezi lidmi pověst svatého a jeho hrob v milánském dómu se okamžitě stal poutním místem. Proces kanonizace Karla zahájil v roce 1601 jeho bratranec, kardinál Federico Borromeo, v té době též arcibiskup milánský. Trval relativně velmi krátce, už 1. listopadu 1610 papež Pavel V. v Římě Karla Boromejského svatořečil.

Záhy nato přišel otec Marco Aurelio Grattarola ze společenství oblátů, které založil sám Karel pro podporu svých pastoračních aktivit, s myšlenkou vybudovat v Aroně Svatou horu (Sacro Monte), komplex 15 kaplí zdobených freskami a sochami, které by ilustrovaly vždy jednu významnou událost z Karlova života. Myšlenka zaujala kardinála Federica Borromea, který osobně položil v roce 1614 základní kámen ke kostelu sv. Karla, jenž měl být srdcem celého poutního areálu. Stavba podle projektu architekta Richiniho byla dokončena až v roce 1725 a v presbyteriu v ní dnes najdeme zajímavou kapli věnovanou narození

sv. Karla, jež má připomínat jeho rodnou světnici v neexistujícím hradě. Jinak se ale z grandiózního plánu podařilo uskutečnit jen část v podobě tří kaplí, dnes však velmi zanedbaných.

Mezitím ale naproti kostelu sv. Karla vznikla další velkolepá připomínka světce. Giovan Battista Crespi známý jako Il Cerano navrhl Karlovu kolosální sochu, upravenou jako neobvyklá rozhledna. Na jejím provedení se podíleli sochaři Siro Zanello a Bernardo Falconi, kteří dílo dokončili v roce 1698. Socha stojícího světce s pozdvíženou pravou paží v žehnajícím gestu je vysoká 23,5 m a stojí na 11,5 m vysokém podstavci, na který vedou zezadu dvě úzká kovová spirálovitá schodiště. Z terasy na vrcholu podstavce je pěkný výhled na jezero a hrad v Angeře na protilehlém břehu a také se z ní vstupuje dovnitř sochy, kde se po schodišti a žebříku lze dostat až do hlavy, odkud je ven vidět otvory v očích, nosu a uších. Socha Karla Boromejského je druhou největší sochou na světě, do níž se dá vstoupit, hned po newyorské soše Svobody. Mimochodem, její autor Frédéric-Auguste Bartholdi aronský kolos studoval a nechal se jím do jisté míry inspirovat, což dosvědčuje i nápis na tabulce u nohou sochy Svobody.

Text a foto Jaroslav Hofmann

▼ Kolosální socha sv. Karla Boromejského, druhá nejvyšší socha na světě, do které lze vstoupit

Zhruba v polovině protáhlého jezera Maggiore leží u jeho západního břehu, v prostoru mezi Stresou a Verbaní, čtyři ostrůvky a jedno skalisko, souhrnně nazývané Boromejské ostrovy. Název je logický – tři ostrovy jsou ve vlastnictví Borromeů a na každém stojí zámek doplněný o zahradu či park. Maličký Isolino di San Giovanni není přístupný, ale je na něj dobře vidět z nábřeží ve Verbanii, zato Isola Bella a Isola Madre představují prvořadou turistickou atrakci.

Boromejské ostrovy

- ▼ Isola Bella – věž Větrů a pyramida se zahradami na terasách
- ▼ Stěna pyramidy naproti zámku je upravena do podoby Velkého divadla

Ráno ve Strese patří k těm idylickým. Slunce zalévá parkově upravenou nábřežní promenádu vyzdobenou nejrůznějšími sochami a památníky a opírá se do oken luxusních hotelů, které ji lemují. Jen cumulonimby nad kopci na severu jsou předzvěstí věcí odpoledních. Ale proč se trápit odpolednem, blíží se teprve devátá a já čekám na člun, který mě doveze přímo do srdce ztraceného ráje, jak se nezkažený a harmonický přírodní svět tohoto koutu Lago Maggiore v minulosti s oblibou označoval, totiž na ostrov Isola Bella.

Italské baroko v plném lesku

Tenhle protáhlý ostrůvek nejbližší k Strese, nějakých 320 m na délku a 180 m na šířku, je skutečnou perlou italského baroka. Někomu se zdá, že vyčnívá z jezerních vod jako gigantická loď, jejíž jižní zád tvoří zkosená pyramida terasovitých zahrad, zatímco příd v podobě přirozeného výběžku zdůrazněného molem míří na sever. Inu, proč ne.

Borromeové získali ostrov v 2. pol. 16. stol. Tehdy se mu říkalo jednoduše Isola Inferiore, Dolní ostrov, protože ležel naproti Isola Superiore, Hornímu ostrovu, dnes známému jako Isola dei Pescatori, ostrov Rybářů. Ten Borromeům nikdy nepatřil a jako jediný z celého souostroví je také celoročně obydlený, byť se počet jeho obyvatel snížil z dvou stovek na počátku 70. let minulého století na aktuálních pětadvacet. Pár rybářských stavení se zeleninovými zahrádkami a dvě kaple stály v 16. stol. také na Isola Inferiore, jinak to ale byla holá skála. Borromeové si své nové akvizice dlouho nevěšili, protože se věnovali ostrovu Isola Madre, který koupili o půl století dříve. Stavební práce na Isola Inferiore byly zahájeny až v 17. stol. a zasloužil se o ně především Carlo III. Borromeo, který rovněž začal vykupovat další domy a zahrádky, neboť na ostrově plánoval vybudování malé rezidence uprostřed velké zahrady. Byl to také on, kdo ostrov přejmenoval na počest své manželky Isabelly d'Adda na Isola Isabella, z čehož postupně vznikl název lépe se vyslovující – Isola Bella.

Terén na ostrově si vyžádal řešení v podobě teras a visutých zahrad, které už na začátku 30. let 17. stol. téměř získaly svou definitivní podobu. Stavba zámku trvala podstatně déle. Většina byla hotova na konci 17. stol., o což se zasloužil Vitaliano VI. Borromeo, ale práce na velkolepém přijímacím salonu plánovaném na výšku tří podlaží byly zastaveny na úrovni tamburu kopule a po jistém pokroku na konci 18. stol. bylo vše definitivně dokončeno až krátce po 2. sv. válce.

▼ Berthierova galerie

Zámek na Isola Bella má kolem 100 místností, v prohlídkové trase je jich zařazena asi pětina. Rodina Borromeů část zámku i zahrad využívá pro svou potřebu, ale na množství krás, které návštěvníka na ostrově čekají, se to rozhodně nijak neprojeví. Zámeckým interiéřům dominují především obrazy, ponejvíce ze 17. a 18. stol., někde si ale zvýšenou pozornost zaslouží i zajímavé kusy mobiliáře. Stěny kolem monumentálního schodiště, po němž se vystupuje do *piana nobile*, zdobí velké štukové erby významných šlechtických rodů. Jejich přehlídku uzavírá poměrně komplikovaný erb Borromeů. Pokud jste ho dosud jinde neviděli, je horní podesta schodiště výtečným místem, kde se s ním seznámit, byť v barevném provedení se v něm neznalý divák orientuje lépe. Hlavními prvky jsou jednorožec, tradiční erbovní zvíře Borromeů, velbloud klečící v košíku (podstata

tohoto symbolu je nejasná), tři vzájemně nerozlučně propojené prstý symbolizující nerozlučnou jednotu tří významných milánských rodů Borromeů, Viscontiů a Sforzů, koňské udidlo jako alegorie síly, dva svázané copy odkazující na křesťanskou mučednici sv. Justýnu, která podle tradice patřila k předkům padovských Vitalianiů, jež na erbu připomíná rovněž motiv vln, plod citrusu s větvičkou a samozřejmě rodová deviza Humilitas (pokora).

Možná nejpůsobivějším sálem v celém paláci je Berthierova galerie. Sál nazvaný po francouzském generálovi, který ostrov navštívil v srpnu 1797 jako člen doprovodu Napoleona Bonaparta a jeho manželky Josefíny, je srdcem borromeovských uměleckých sbírek. Je zde vystaveno přes 130 obrazů uspořádaných způsobem typickým pro obrazy 17. a 18. stol. – obě dlouhé stěny místnosti

jsou kompletně pokryty obrazy, mezi jejichž zlatenými rámy zůstávají jen minimální mezery. Jako skutečné muzeum lombardského barokního umění pak působí trůnní sál, jemuž dominuje vyřezávané pozlacené křeslo z 18. stol. s vyšívaným hedvábným baldachýnem. Vedle něj vidíme portrét Karla IV. Borromea, v letech 1710–1713 regenta království neapolského, na opačné straně místnosti mramorovou bustu Giberta V. Borromea, u stěn stojí dva nádherné neapolské kabinety vykládané želvovinou, zpod stropu na nás shlíží sedm dřevěných pozlacených telamónů (mužská obdoba karyatid), jež jako by nesli strop na svých ramenou. Přílehlá místnost, do které lze z trůnního sálu jen nahlédnout, byla v inventárních soupisech ze 17. a 18. stol. označována velmi prozaicky jako „pokoj se dvěma alkovnami“, ale později byla přejmenována na královnin pokoj

▼ *Galerie tapisérií původně sloužila jako obrazárna, poté byla speciálně upravena pro vlámské tapisérie, které v ní visí od roku 1886*
 ▼ *Detaily z tapisérií – had vyplivující svůj jed, aby neotrávil vodu v řece, z níž bude pít, a dravec, který právě ulovil rybu*

ve vzpomínce na slavné nocležníky z 13. 9. 1828, kdy ostrov navštívil sardinský král a piemontský vévoda Karel Felix s manželkou Marií Kristýnou Neapolsko-Sicilskou, vnučkou císařovny Marie Terezie.

Z mnoha dalších zajímavých a krásných sálů je třeba připomenout ještě přinejmenším jeden, hudební salon. O jeho původním účelu svědčí vystavené cembalo italské školy, datované 16. 8. 1692. Kromě toho je tento pokoj opět velmi bohatý na obrazy – vidíme tu nejvýznamnější kolekci obrazů vlámského krajináře 17. stol. Pietera Muliera mladšího, známého jako Tempesta. A konečně to byl právě tento sál, kde se v dubnu 1935 odehrávala čtyřdenní „konference ve Strese“ – schůzka italského premiéra Mussoliniho,

britského premiéra MacDonalda a francouzského ministra zahraničí Pierra Lavala, kteří zde jednali o Hitlerově porušení versailleské smlouvy, jež Německu zakazovala znovuzavedení povinné vojenské služby.

Pozoruhodné prostory představují grotty v přízemí paláce, šest sálů kompletně obložených kameny, tufem, lávou, mramorovou drtí či úlomky slídy a vyzdobených štuky evokujícími vodní prostředí, ať už ulitami, rybami, delfíny nebo nymfami. A aby toho ještě nebylo dost, další úžasná díla čekají na návštěvníky v úplně poslední dlouhé místnosti, kterou se vychází ze zámku do zahrad. Na stěnách tu visí série sedmi vlámských tapisérií utkaných kolem roku 1565 v Bruselu v dílně Pietera Coeckeho van Alast podle kreseb Michaela Coxieho a Willena Tonse. I když je jejich základní téma teologické a rozvíjí myšlenku, že zlo a hřích lze překonat vykoupením, hlavními protagonisty jsou zvířata na pozadí úžasných přírodních scenerií. Autoři tu ztvárnili lvy, levharty, pštrosy, opice, žirafy, dravé ptáky, ryby, ale třeba i humra,

hada vyplivujícího svůj jed, aby neotrávil vodu, z které bude pít, nebo bájného jednorožce.

Zahrady na Isola Bella patří k nejslavnějším a nejlépe dochovaným ukázkám italského barokního zahradního umění. Jejich dominantním středem je velkolepá pyramida postupně se zmenšujících zahradních teras. Její stěna směřující k zámku, od kterého ji dělí terasa Kafrovníku, má podobu tří exeder rozčleněných pilířů, výklenky a balustrádami s bohatou plastickou výzdobou završenou symbolicky sochou borromeovského jednorožce, na němž jede Čest. Říká se jí Velké divadlo a v minulosti tvořila kulisu mnoha večírků a slavností, které se na ostrově pořádaly. Z druhé strany je pod pyramidou půvabná čtvercová zahrada Lásky, odkud si lze vychutnat pohled na další sochařskou výzdobu, jež ze velké části stejně jako na přední straně dílem milánského sochaře Carla Simonetty z 2. pol. 17. stol. Kompozici zahrad dotvářejí dvě bílé osmiboké věže. Starší Noria má jméno podle dřevěného vodního čerpacího kola používaného k zavlažování, které

tu původně bylo umístěno, mladší věž Větrů sloužila jako vyhlídkový pavilon, dnes je v první kavárna a ve druhé obchod se suvenýry.

Botanická zahrada a manýristický zámek

Ostrov Isola Madre koupil v roce 1501 hrabě Lancillotto Borromeo od novarského biskupa a o rok později tu začal s budováním odpočinkového sídla. Manýristický zámek vznikl přestavbou původně daleko skromnějšího domu po roce 1583, kdy Renato I. Borromeo svěřil další výstavbu významnému lombardskému architektovi té doby, Pellegrinovi Tibaldimu. Renato také přejmenoval ostrov, nesoucí původně jméno sv. Viktora a poté známý především jako Isola Maggiore, na Isola Renata, což se ale vůbec neujalo. Od roku 1704 bylo jméno nahrazeno novým, Isola Madre. Zda šlo o připomenutí jakési historické nadřazenosti tohoto ostrova nad ostatními v jezeře, nebo vzpomínku na štědrý dar Renatovy matky Margherity Trivulzio, se už asi nedozvíme.

Od ostrova Isola Bella se Isola Madre v mnohém liší. Zdejší manýristický zámek je při vši své honosnosti daleko méně okázalý než barokní palác na Isola Bella. Borromeové ho ke svým potřebám nevyužívají, takže slouží celý jako muzeum. Veřejnosti byl zpřístupněn v roce 1978 a jeho místnosti jsou zařízeny mobiliářem pocházejícím z nejrůznějších jiných borromeovských sídel, velmi často z paláce v Cesanu Madernu, který rodina prodala. Najdou se tu i roztomilé kousky, jako třeba rodinná kolébka z 18. stol., vystavená ve žluté ložnici. Raritou jsou dvě loutková divadla s perspektivními kulisami i oponami, z nichž jedno má scénu zařízenou jako výjev z pekla. Velkou roli ve výzdobě hrají opět obrazy, tentokrát hlavně z 18. a 19. stol.

Už na konci 18. stol. vypadal ostrov víceméně stejně jako dnes. Platí to i pro park, který tu postupně vznikl a má až na výjimky, jako třeba terasu s palmami přímo u zámku, anglický charakter. Dnes funguje jako regulérní botanická zahrada. Jejím asi nejslavnějším obyvatelem je cypřiš *Cupressus cashmeriana* rostoucí před zámkem v tzv. Kašmírské loggii. Dříve se soudilo, že mu je 200 nebo i více let, realita je trochu jiná. Na Isola Madre se dostal jako semeno zaslané Borromeům v roce 1862 z Himálaje, je mu tedy „jen“ něco přes

▼ *Zahrada na Isola Madre má z velké části podobu anglického krajinného parku*
▼ *Salon v zámku na Isola Madre*

150 let. Přesto to byl úctyhodný jedinec, o němž se někdy mluvívalo jako o nejkrásnějším stromě na světě. Pak ale přišla noc z 28. na 29. června 2006 a s ní tornádo, které se přehnalo přes ostrov a mj. také vyvrátilo z kořenů tento cypřiš. V následující složité operaci, při níž se používaly tři jeřáby, dopravené na ostrov helikoptérou, byl strom zasazen zpátky do země. Přišel ale přibližně o třetinu svého objemu a už asi nikdy nebude mít ten nádherný tvar, který ho proslavil po celém světě. Trvalo tři roky, než mohli botanikové s klidným svědomím potvrdit, že se cypřiš podařilo zachránit. Dnes ho ukotvují silná ocelová lana, která by měla případnému opakování podobné katastrofy zabránit.

Nemusí to ale vždycky být nutně tornádo. Blízkost Alp a nevyzpytatelnost počasí v horách se umí připomenout lečjakým způsobem. Už když jsem kolem poledne přejížděl z Isola Bella na Isola Madre, bylo zřejmé, že se počasí začíná kazit, přibývalo mraků a směrem k severu nebe nepřehlédnutelně tmavlo. Na Isola Madre jsem se proto vydal nejprve do parku, a udělal jsem

dobře. Než jsem si potom prohlédl zámek, zatáhlo se úplně a začalo pršet. Do menšího člunu asi pro 20 osob, který mne měl dovézt na Isola dei Pescatori, jsem nastupoval už za slušného lijáku. Ale to ještě nemělo být všechno. Po pár minutách plavby přešel liják v průtrž, následovanou tím, že mraky doslova pohltily celé jezero. Kolem nás nastala šedá tma. Kapitán a lodník v jedné osobě zastavil člun a horečně začal otírat zevnitř zamlžená čelní a boční okna, aby alespoň trochu viděl či spíše aby měl pocit, že by mohl vidět. Sotva na jedné straně skončil, musel na druhé znovu začít. Najednou jsme se ocitli jakoby mimo prostor, obklopeni neproniknutelnou šedí, a jen houpání lodi dávalo poznat, že jsme na vodě. Po nějakých pěti sedmi minutách začala šed' zvolna řídnout, kapitán se pomaličku rozjel a než dojel na ostrov Rybářů, už zase „jenom“ pršelo. Návštěvu rybářské osady jsem v dešti vzdal a pokračoval rovnou nazpět do Stresy. Když jsem tam vystupoval, mezi posledními kapkami deště už zase začínalo zářit slunce...

Text a foto Jaroslav Hofmann

V široké nabídce aktivit, jež nabízí svým návštěvníkům oblast Lago Maggiore, nechybí ani adrenalinová atrakce zipline, tedy skluz po ocelovém laně, upevněném s určitým sklonem mezi dvěma body ve volné přírodě. Po něm kloužete samospádem zavěšení na kladce, a při tom můžete zažít pocity do jisté míry podobné těm, které přináší let v létajícím obleku wingsuit. Je to vzrušující, je to bezpečné a nepotřebujete k tomu žádné vybavení, ani žádný výcvik. Snad jediným rizikem je návykovost.

Sokolem nad Lago Maggiore

Za touto atrakcí budete muset vysoko do hor, které se zdvíhají nad západním břehem jezera. Nejsnazší přístup je po silnici SP92, která stoupá z Verbanie přes Premeno a Manegru do Il Colle, odkud vede dvoukilometrová odbočka k parkovišti v Pian d'Arla. Tady stojí objekt se startovací plošinou. Svými základními parametry patří zdejší zipline k předním v celé Evropě – její lano dlouhé 1850 m klesá z nadmořské výšky 1307 m do lokality Alpe Segletta (960 m), což představuje výškový rozdíl 347 m. Jelikož jízda trvá pouhých devadesát sekund, budete se pohybovat až stovacetikilometrovou rychlostí,

ale i během této chvíle a v tomhle fofru si jistě dokážete všimnout krásné okolní scenerie. Řítíte se vysoko nad hlubokým údolím sevřeným kruhým hustým lesem a vstříc vám letí řetěz oblych vrcholků, za nimiž se modrá hladina Maggiore.

Vraťme se však ještě na startovací plošinu. Když sem přijdete, půjčí vám helmu, případně i brýle, a dají vám vybrat, zda chcete jet v sedacím úvazku anebo vleže na břiše zavěšení ve vaku. V prvním případě se můžete za jízdy natáčet do stran, a k tomu vám tady řeknou, že budete mít podobné pocity, jaké má za letu vlaštovka. V případě druhém si zase můžete představit, jak probíhá střemhlavý let

sokola. Dále je ještě možné volit mezi individuální jízdou a jízdou ve dvojici. Platí tu určitá omezení, hmotnost jedince musí být v rozmezí 35–120 kg, celková hmotnost dvojice nesmí přesáhnout 180 kg. Na oblečení nezáleží, pozor je nutno věnovat hlavně obuvi, protože byste na sobě neměli mít nic, co může za jízdy spadnout.

Po absolvování jízdy vás z „konečné“ Alpe Segletta dopraví mikrobus během čtvrt hodiny zpátky do prostoru startu, kde si můžete čerstvé zážitky ještě více zpříjemnit v restauraci La Batua. Také odtud můžete vyrazit do okolí na krajino- vě zajímavé pěší túry, ať už východním směrem

do míst, odkud je vidět na jezero, nebo do národního parku Val Grande, na jehož východním okraji Pian d'Arla leží.

V horách nad Lago Maggiore se můžete sklouznout po laně během celého roku, jenom je potřeba rezervovat si jízdu v patřičném předstihu, protože zájem je veliký. A velkému zájmu se těší i noční jízdy, které tu ale zatím neprovozují pravidelně, bývají však včas anoncovány na webových stránkách. Online lze zakoupit i jízdenky, v hlavní sezoně, tj. od 1. června do 30. září, jsou ceny jízd- něho o něco vyšší.

Na zipline se někdo může dívat skrz prsty, může mu připadat, že lidé už nevědí, co by ještě vymysleli za atrakci. Ale zrovna v případě Lago Maggiore v ní místní nevidí jen pouhou atrakci, ale i jednu z dalších šancí, jak oživit ekonomiku odlehlých horských oblastí.

Pavel Šust, foto Lago Maggiore ZIPLINE

Lago d'Orta, nejzápadněji situovaný člen rodiny velkých severoitalských jezer, je tak trochu „jedné krve“ s blízkým Lago Maggiore – posílá mu vodu řečištěm Strony, a dokonce není vyloučeno, že v dávné minulosti tvořila obě jezera souvislou vodní plochu. Kvůli blízkosti tohoto mnohem většího a světoznámého příbuzného se sice Ortu nedostává takové pozornosti, jakou by si jistě vysloužilo, kdyby leželo jinde, to ale není na škodu. Naopak se hodně cení, že turistický ruch u jeho břehů zatím ještě nenabral příliš vysoké obrátky.

Lago d'Orta

Své seznámení s Ortou chci začít klasicky ve známém městečku Orta San Giulio, které bylo po staletí centrem kraje Cusio, prostírajícího se v širším okolí jezera. K němu se ovšem nejdřív musím dostat od Lago Maggiore. V autě ještě za jízdy váhám, zda mám jet nejběžnější cestou, tedy údolím podél Strony, nakonec ale volím zajímavější trasu a v obci Stresa odbočuji na silnici, kličkující vzhůru vilovou čtvrtí usazenou ve strmém svahu masivu Mottarone. Ten obě jezera odděluje a vrcholí v nadmořské výšce 1492 m stejnojmennou horou, které se někdy také říká hora Dvou jezer.

V serpentínách asfaltka rychle nabírá výšku a v prolukách mezi vilami se otevírají čím dál poutavější výhledy na stříbřitou pláň, v níž si hoví Boromejské ostrovy a která mizí v dálce mezi kopci kdesi u švýcarské hranice. Snad ani z letadla by Maggiore nemohlo být vidět líp. Zkouším si představit, jak neuvěřitelně proměnlivá musí být tahle podívaná v různých světelných situacích a zda je vůbec možné, aby někomu zevšedněla. Bydlení tady je prostě za všechny peníze, tedy myšleno obrazně. A za hodně reálných peněz samozřejmě také.

Když se silnice vymotá z vilové zástavby, ještě několik kilometrů stoupá lesem do obce Gignese, kde mají unikátní muzeum deštníků a slunečníků, a jak uvádějí, s více než tisícovkou exponátů. Rád

bych si expozici prohlédl, je ale pondělí, zavírací den, mám smůlu. Za obcí se silnice brzy přehoupne přes hřbet masivu do údolí řeky Agogna a souběžně s ní potom dlouho zvolna klesá převětivou krajinou notně rozhoupanou vlnami oblých kopců, na jejichž lesem pokrytých svazích jen tu a tam naruší zeleň nahloučení červených střech nějaké zapadlé vesničky. Dvěma většími vesnicemi projíždím, a pak už se v zeleni zčistajasna ukáže modrá hladina Lago d'Orta, i když jen na pár okamžiků. Ještě musím pár kilometrů ujet, než mě u břehů jezera přivítá vila Crespi, která se svou vysokou věží připomínající minaret jako by strážila vjezd na poloostrov, na němž se rozkládá městečko Orta San Giulio. Tuhle exotickou stavbu nechal na sklonku 19. stol. vybudovat velkopodnikatel s textilem a milovník umění Cristoforo Benigno Crespi jako letní sídlo pro svou manželku. Návrh vypracoval renomovaný architekt Angelo Colla, jenž se na přání zadavatele inspiroval maurským slohem, a to i při řešení vnitřních prostor. A právě interiér s bohatým orientálním dekorem je největším lákadlem pětihvězdičkového hotelu, který ve vile provozují současní majitelé.

Auto nechávám na parkovišti při okraji městečka, dál už musím pěšky, ale i kdyby tu zákaz vjezdu nebyl, do většiny zdejších úzkých uliček by se auto stejně nevešlo. Mezi starými domy je útulno,

▼ Hlavnímu náměstí v Orta San Giulio vévodí půvabná stavba Palazzo della Comunità
▼ Pomník Carl-Heinze Schrotha patří k nejfotografovanějším objektům městečka Orta San Giulio

a pokud zrovna neprochází nějaká zájezdová skupina, panuje tu poklid. Nezdá se, že by se tady návštěvníkům nějak viditelně nadbíhalo, ať už třeba množstvím obchodů se suvenýry anebo různými občerstvovnými – toho všeho je tu tak akorát.

Úzkým průchodem projdu do parčíku u Villa Bossi, vícekrát přestavěné renesanční stavby a nynější radnice, a před sebou mám jezero jako na podnosu. Z celé scenerie také vyzařuje poklid – z široce rozprostřené hladiny, na níž kotví shlukem budov obtěžkaný ostrov San Giulio, i z tmavě zeleného rámu okolních kopců. A v poklidu je i Carl-Heinz Schroth, který sedí na stoličce se štetcem v jedné a s paletou v druhé ruce hodlá zachytit toto panorama na neexistující plátno napnuté v rámu na malířských štaflích. Tento herec a režisér, jenž byl ve 2. pol. minulého století v Německu hodně populární, prožil u milovaného jezera několik let. Teď tu v rohu parku přebývá jeho bronzová reinkarnace, nápaditě pojatý pomník vypodobňující umělce v životní velikosti.

Nejživější částí městečka je hlavní náměstí Piazza Mario Motta. Na jeho severním konci stojí Palazzo della Comunità, neobyčejně šarmantní stavba vrcholné renesance, dokončená v roce 1582 pro potřeby Generální rady společenství Rivierey Orta San Giulio. Ta byla vrcholným orgánem autonomního státečku, jenž existoval v letech 1219–1767 a zahrnoval většinu území Cusia. Palazzo, jak se zde stavbě také říká, má přízemí

otevřené do okolního prostoru arkádami, které sloužily pro veřejná shromáždění a kde se příležitostně pořádaly i trhy. V patře, přístupném venkovním schodištěm, pak zasedala Rada. Stavba s obdobně řešenou dispozicí vzniklo v severní Itálii v éře městských států víc a často se můžeme setkat s tím, že se pro ně užívá výraz *broletto*. Fasádu Palazzotta zdobí fresky z různých období. Mezi nimi zaujme zejména nad vchodem do patra umístěné vyobrazení kypré ženštiny s korunou na hlavě, které dva andělé nesou meč a váhy a jež je personifikací spravedlnosti. Zaujme i městský znak se zeleným stromem vyrůstajícím z kruhové zídky a doplněný latinským nápisem Hortus Conclusus, tedy „uzavřená zahrada“. Podle některých názorů lze právě v tomto sousloví hledat původ názvu jezera i městečka.

Z náměstí vede cesta na lesnatý vrchol poloostrova, kde se rozkládá areál církevních staveb známý jako Svatá hora Orty (Sacro Monte d'Orta). Vznikal od roku 1590 do konce 18. stol. a nebyl nijak ojedinělý. V Piemontu a Lombardii vzniklo souběžně podobných areálů celkem devět, a to na základě myšlenky vybudovat v přírodě evropským katolíkům jakousi alternativu Jeruzaléma, který se v té době stával pro poutníky čím dál nebezpečnější destinací. Jednotlivé areály měly různé tematické zaměření, v Ortě bylo postupně vztyčeno 21 kaplí s freskovou i figurální výzdobou zaměřenou na skutky sv. Františka z Assisi.

objektů a aby při tom pospolu dokázaly poskládat tak harmonický celek. Mezi vzácnými barokními obrazy a renesančními freskami však z hlediska umělecké i historické hodnoty přece jen vyčnívá románská kazatelna, vytesaná z velkého bloku šedočerného mramoru. Mimořádně expresivní je především její bohatá reliéfní výzdoba, plná křesťanské symboliky.

Ještě než chrám opustím, prohlédnu si kryptu, kde jsou v proskleném sarkofágu umístěny ostatky sv. Julia. Venku před bazilikou si pak všimnu cedule se čtyřjazyčným nápisem „ostrov ticha vás vítá“, a když ostrov po asi kilometr dlouhé okružní cestě obcházím, musím jí dát za pravdu. Poté, co odpluje skupina turistů, nepotkám už živáčka. Všechno je uzavřeno – rozlehlý objekt benediktinského opatství i okolní domy a zahrady, všude to tu vyhlíží dost opuštěně, snad až trochu tajemně.

▼ *Renesanční fresky na stěně boční lodi baziliky San Giulio*

▼ *Detail mimořádně umělecky cenné románské kazatelny v bazilice San Giulio*

Zdejší výzdoba je o to cennější, že ji vytvářeli umělci různých slohových období, takže si tu renesance podává ruku s barokem i rokokem. Dnes je soubor všech devíti areálů Svatých hor zapsán na seznamu Světového dědictví UNESCO.

Trochu mě tlačí čas, a tak prohlídku Svaté hory vynechávám. Dávám přednost plavbě na Isola San Giulio, jediný ostrov jezera, neboť popravdě řečeno, na tamní románskou baziliku jsem zvědavý víc. Spojení s ostrovem obstarávají menší motorové lodě, vyplouvající z kotviště přímo na hlavním náměstí, kde teď ale musím počkat, než se nashromáždí patřičný počet pasažérů. Jsem na tom tudíž hůř než sv. Julius, který se na konci 4. stol. odsud dostal na ostrov bez čekání. Julius (Giulio)

byl řecký misionář, jenž se spolu s bratrem Julianem vydal šířit křesťanskou víru na sever od rodné Aeginy. Když dorazili do kraje Cusio, měli už na kontě 99 postavených kostelů. Jubilejní stý se Julius rozhodl vystavět právě na ostrově, což ale mělo jeden zádrhel. Nikdo z místních lidí ho tam nechtěl převézt, protože všichni měli panickou hrůzu z draků a ohavných plazů, kteří ostrov obývali. Věrozvěst tedy sundal plášť, na něm se na ostrov přeplavil a nestvůry odtamtud vyhnal. Potom toto nehostinné místo osázel rostlinstvem a vztyčil zde kostel zasvěcený Svatým apoštolům.

Tolik legenda. Na základě jejího rozboru lze spekulovat, zda draci a plazi nemají symbolizovat nějaké bezvěrce a zda ostrov původně nebyl

místem konání nějakých pohanských rituálů. Jak ale dokládají archeologické průzkumy, starý kostel tu skutečně stál a během staletí prošel několikerou proměnou. Současná bazilika San Giulio pochází z 12. stol., a přestože byla později poměrně rozsáhle barokně upravena, i tak se řadí k nejzdařilejším dílům románské sakrální architektury v Piemontu.

Překonat čtyřistametrovou vzdálenost z pevniny k ostrovu trvá lodnímu taxíku asi pět minut, z dřevěného mola vede schodiště přímo ke vstupu do chrámu. A jeho vnitřek mě hodně překvapí. Nevzpomínám si, že bych někdy viděl, aby se na tak malém prostoru potkalo tolik různorodých architektonických a zdobných prvků i uměleckých

Za poslední plánovanou zastávkou u jezera se musím vydat na druhý břeh, kde z vysokého žulového útesu shlíží na jezero kostel poutního areálu Santuario della Madonna del Sasso. Je možné k němu vyjet autem, dá to však trochu práci, neboť na ukazatele se tady moc nehraje. Nevadí mi, že je kostel zavřený, protože jsem přijel z výhledem, který se otevírá z terasy pod ním. A ten je nádherný, tohle je možná jediné snadno přístupné místo, odkud se dá jezero přehlednout celé. Hned se mi tu vybaví věta, kterou jsem si někde přečetl a která říká, že v souhvězdí severoitalských jezer je Orta sice malou hvězdou, která ale nezáří o nic méně než ty ostatní.

Text a foto Pavel Šust